

da çıktığı bir yolculuktan sonra kayboldu ve bir daha kendisinden haber alınamadı. İbn Âişe'nin tahsil için Bağdat'a gittiği, 219 (834) yılında orada hadis dersleri verdiği kaydedilmektedir.

İbn Âişe babasından, Hammâd b. Seleme, Cüveyriye b. Esmâ, Ebû Avâne el-Vâsıtî, Süfyan b. Uyeyne, İbnü'l-Mübârek, Vühayb b. Hâlid gibi âlimlerden hadis dinlemiş; kendisinden de Ebû Bekir el-Esrem, İbn Menî', Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ya'kûb b. Şeybe, İbrâhim el-Harbî, İbn Ebû'd-Dünyâ ve Ahmed b. Hanbel gibi tanınmış kişiler hadis rivayet etmişlerdir.

Aynı zamanda dil âlimi olan İbn Âişe ey-yâmü'l-Arab'ı iyi bildirdi ve nesep ilminde otorite sayılırdı. İbrâhim el-Harbî'ye göre hadis alanında Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye'den üstündü. Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hibbân'ın hadis rivayetinde "sadûk" ve "sika" terimleriyle değerlendirdikleri İbn Âişe'nin rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsne'd*'i ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinde yer almıştır.

İbn Âişe, soylu bir aileye mensup olmasına rağmen bundan söz etmeyecek kadar mütevazı idi. Basra'nın en cömert insanı kabul edilirdi. Hatta cömertliği yüzünden muhtaç duruma düştüğü söylenir. Güzel ve fasih konuşan, hikmetli sözler söyleyen İbn Âişe, üstün ahlâkı ve meziyetleri sebebiyle halktan ve idarecilerden itibar görmüş, Hârûnürreşîd onu huzuruna kabul ederek takdir hislerini bildirmişti (Hatîb, X, 315).

Bazı âlimler gibi İbn Âişe de Kaderiyye mezhebine mensup olmakla itham edilmiş, ancak muhaddisler bunun doğru olmadığını belirtmişlerdir. Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü kabul etmediği için Ahmed b. Hanbel'e düşmanlık besleyen ve onun öldürülmesini isteyen Ahmed b. Ebû Duâd'a yakınlığı göz önünde bulundurularak böyle bir ithama mâruz kaldığı düşünülebilir. Nitekim Basra Kadısı İsâ b. Ebân'ın görevine son vermesi için Bağdat'a, İbn Ebû Duâd'ın yanına gittiği, bunun üzerine İbn Ebû Duâd'ın İsâ b. Ebân'ın azledilmesini emrettiği, fakat İbn Ebû Duâd'ın oğlu Ebû'l-Velîd'in ricası üzerine daha sonra bu kararından vazgeçtiği bilinmektedir. İbn Âişe 17 Ramazan 228'de (19 Haziran 843) Basra'da vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 301; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 578; a.mlf., *et-Târîh* (Ömerî), s. 479; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 400; a.mlf., *et-Târîhu's-şagîr*, II, 357; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 523, 598; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 335; İbn Hibbân, *es-Şikât*, VIII, 405; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 140; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 314-318; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 106-107; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 368-369; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 147-152; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 564-567; a.mlf., *el-İber*, I, 316; a.mlf., *el-Kâşif*, II, 204; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 45-46; a.mlf., *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 538; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 64; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 352-353; Ch. Pellat, "İbn 'A'îsha", *El²* (İng.), III, 698.

HASAN ELİK

İBN ÂİZ

(ابن عائد)

Ebû Abdillâh (Ebû Ahmed) Muhammed b. Âiz b. Ahmed el-Kâtib el-Kureşî ed-Dimaşkî (ö. 233/847)

Siyer ve megâzî âlimi.

150 (767) yılında muhtemelen Dimaşk'ta doğdu. Dedesinin adı Abdurrahman, Ubeydullah ve Saîd olarak da kaydedilmektedir. Abbâsî Halifesi Me'mûn zamanında (813-817) Gûta (Dimaşk) Dîvânü'l-harâc kâtipliği yapan İbn Âiz güvenilir bir âlim, hadis hâfızı, Mu'tezile mezhebine mensup (Kaderî) müttaki bir zat olarak bilinmektedir. İsmâil b. Ayyâş, Velîd b. Müslim, Yahyâ b. Hamza el-Hadramî, Attâf b. Hâlid, Heysem b. Humeyd, Velîd b. Muhammed el-Muvakkarî, Süveyd b. Abdülazîz, Abdurrahman b. Mağrâ ve Vâkîdî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş; kendisinden de Ahmed b. İbrâhim el-Büsrî, Ahmed b. Ebû'l-Havârî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Abdurrahman b. Abdüssamed es-Sülemî, Ebû'l-Ahves el-Ukberî, Ya'kûb el-Fesevî, Yezîd b. Abdüssamed ve Ebû Zûr'a Abdurrahman b. Amr ed-Dimaşkî rivayette bulunmuşlardır. İbn Âiz 25 Rebîülâhîr 233 (8 Aralık 847) tarihinde Dimaşk'ta vefat etti. Süyûtî ise onun Beyhak'ta öldüğünü kaydeder (*Tabakâtü'l-huffâz*, s. 206). Ayrıca 232 (846) veya 234 yılında öldüğü de rivayet edilmektedir.

Eserleri. 1. *el-Megâzî*. İbn Seyyidünâs '*Uyûnü'l-eşer*'i yazarken günümüze ulaşmayan bu eseri başlıca kaynak olarak kullanmış ve kitabın bir kısmını Ebû'l-Kâsım Hızır b. Ebû'l-Hüseyn el-Ezdî ed-Dimaşkî'ye okuyup tamamını rivayet konusunda kendisinden icâzet almıştır ('*Uyûnü'l-eşer*, II, 344). 2. *el-Fütûh*. Müellifin dönemine kadar yapılmış olan fetihler

hakkındadır. 3. *eş-Şavâ'if*. Yaz aylarında yapılan seferlerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Son iki eseri Zehebî *el-Fütûh ve ş-şavâ'if* adıyla bir kitap olarak kaydeder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 106). 4. *Siyer*. Hz. Peygamber'in hayatının tamamından bahsetmesi sebebiyle *el-Megâzî*'den ayrı bir eser olmalıdır. İbn Âiz'in bunlardan başka bazı eserlerinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 207; Ebû Zûr'a ed-Dimaşkî, *Târîh* (nşr. Şükru'llah b. Nî'metullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, s. 288-289; İbn Hibbân, *es-Şikât*, IX, 75; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 486-489; İbn Seyyidünâs, '*Uyûnü'l-eşer*, II, 344; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 427-429; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 104-107; a.mlf., *el-İber*, I, 326; Safedî, *el-Vâfi*, III, 181; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, I, 265; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 206; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaûd), III, 154; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 114-115; F. Rosenthal, "İbn 'A'îdh", *El²* (İng.), III, 698.

ADİL BEBEK

İBN AKİL, Bahâeddin

(بهاء الدين ابن عقيل)

Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullâh b. Abdîrrahmân b. Abdillâh b. Akil el-Hemedânî (ö. 769/1367)

İbn Mâlik et-Tâî'nin

el-Elfiyye'sine yazdığı şerhle tanınan dil ve fıkıh âlimi.

698'de (1299) Halep yakınındaki Bâlis kasabasında dünyaya geldi. Kahire'de doğduğu da rivayet edilir. 694 (1294) veya 700 (1301) yıllarında doğduğunu kaydeden kaynaklar da vardır. Soyu Hz. Peygamber'in amcazadesi Akil b. Ebû Tâlib'e dayandığından İbn Akil künyesiyle tanınır. Mısırlı, Bâlisî ve Halebî nisbelerinin yanı sıra ataları arasında Hemedan ve Âmid'de (Diyarbakir) oturanlar bulunduğundan Hemedânî ve Âmidî nisbeleriyle de anılır.

İlk tahsilini tamamladıktan sonra öğrenimini ilerletmek amacıyla Kahire'ye giden İbn Akil burada on iki yıl süreyle Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin derslerine devam etti. Ondandır İbn Mâlik'in *et-Teshîl*'i ile Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını okudu. Daha sonra Alâeddin Konevî'den Arap dili ve edebiyatı, tefsir, kelâm, mantık, fıkıh, hilâf ve usul, Hatîb el-Kazvî'nin belâgat, Taqıyyüddin İbnü's-Sâiğ'den kıraat dersleri aldı. Vezîre İakabîyla tanınan Sittülvüzerâ, Bedreddin İbn Cemâa, Şerefeddin İbnü's-Sâbûnî, Zeyneddin el-Kettânî, Hasan b. Ömer el-Kürdî gibi âlimler de hocaları arasında yer almaktadır.

İbn Akil, 727'de (1327) Mısır kadısı olan hocası Hatîb el-Kazvîni ve İzzeddin İbn Cemâ'a'ya kadî nâibliği yaptı. 759 (1358) yılında İbn Cemâ'a'nın Emîr Sargatmış tarafından azliyle boşalan Mısır kadılığına getirildi. Ancak bu görevde emîrin tutuklanması sebebiyle seksen gün kalabildi. İdarî görevlerinin yanında Kahire'de Kutbiyyetü'l-kübrâ (el-Atika) Medresesi, İmam Şâfiî Zâviyesi, Haşşâbiyye Zâviyesi ve Nâsırî Camii'inde başta tefsir ve fıkıh olmak üzere İslâmî ilimlerin hemen her dalında dersler veren İbn Akil, hocası Ebû Hayyân'dan sonra Kahire İbn Tolun Camii müderrisliğine getirildi. Burada verdiği dersler çok rağbet gördü. Tedrîs faaliyetini vefatına kadar devam ettiren İbn Akil'in öğrencileri arasında damadı Şeyhülislâm Sirâceddin Ömer b. Raslân el-Bulkînî, torunları Kâdıkudât Celâleddin Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî ve Bedreddin Muhammed b. Ömer el-Bulkînî ile Veliyyüddin el-İrâkî ve Cemâleddin b. Zahîre gibi birçok âlim bulunmaktadır.

768 (1367) yılı hac mevsiminde Mekke ve Medine'de İbn Akil ile görüşen İbnü'l-Cezerî, onun hac dönüşü 23 Rebîülevvel 769 (17 Kasım 1367) tarihinde Kahire'de vefat ettiğini ve İmam Şâfiî'nin kabri yanına defnedildiğini söyler (*Gâyetü'n-nihâye*, I, 428).

Dilinde hafif pelteklik bulunmasına rağmen zekâsı, çalışkanlığı, ciddiyet ve vakarı ile temayüz eden İbn Akil giyim kuşamına ve meskenine büyük özen gösterir, israf derecesinde harcamalar yapardı. Çok kısa süren Mısır kadılığı sırasında fakirlerle ve öğrencilere 150.000 dirhemlik büyük bir yardım dağıtmıştı. Yakın çevresinde her zaman oldukça kalabalık bir grup insan bulunurdu. İbn Akil, bu hesapsız ve tutumsuz harcamaları yüzünden külliye-tli miktarda borç bırakarak vefat etmiştir.

Eserleri. 1. *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik* (*Şerhu İbn 'Akil 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*). İbn Mâlik et-Tâî'nin *el-Hulâsa* veya *el-Elfiyye* adlarıyla tanınan nahve dair manzum eserinin şerhi olup birçok baskısı yapılmıştır (Bulak 1251/1835; nşr. Fr. Dietrich, Leipzig 1851; İstanbul 1293; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, I-IV, Kahire 1370/1951; nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, I-IV, Kahire 1966-1967; nşr. Muhammed el-Kinâvî – Muhammed Muhammed Halîfe, I-II, Kahire 1393/1973; nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, Kahire 1979; nşr. Hannâ el-Fâhûrî, Beyrut, ts.). Fr. Dietrich eseri Almanca'ya çevirip asıl metniyle birlikte yayımlamıştır (Leipzig 1852). M. Muhyiddin Abdülhamîd tarafından yapılan il-

mî neşrine, hâşiye ve ta'likleri müstakil bir eser olacak derecede hacimli olduğundan *Minhatü'l-Celîl bi-tahkiki Şerhi İbn 'Akil* adı verilmiştir. Nâşir şerhin sonuna da "Tekmile fî tasrîfi'l-ef'âl" başlıklı bir zeyil eklemiştir. Eser üzerine Ahmed es-Sücâî (*Fethu'l-celîl 'alâ Şerhi İbn 'Akil*, Kahire 1302, 1303, 1306, 1307), Muhammed el-Hudârî ed-Dimyâtî (Kahire 1282, 1287, 1291; İstanbul 1885), Âsim Behcet el-Beytâr (*Advâ 'alâ Şerhi İbn 'Akil*, Riyad 1399/1979, 4. bs.), Muhammed Abdülazîz en-Neccâr (*et-Tavzih ve't-tekmil li-Şerhi İbn 'Akil*, I-II, Kahire 1386/1967) tarafından hâşiyeler yazılmıştır. Mahmûd Ahmed el-Mekkâvî – Abdülhamîd Şübâne İvaz şerhin tehzibini (Kahire 1964, 1974), Âdil Nüveyhiz de ihtisarını (*Muhtaşaru Şerhi İbn 'Akil*, Beyrut 1985) yapmıştır. Eserin şiir örnekleri (şevâhid) Abdülmün'im İvaz el-Cürcâvî (Kahire 1308, 1309, 1311; İstanbul 1319) ve Muhammed Kıtta el-Adevî (*Fethu'l-celîl bi-şerhi şevâhidi İbn 'Akil*, Kahire 1293, 1306, 1308; İstanbul 1319) tarafından şerhedilmiştir. 2. *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*. 758 (1357) yılında tamamlanan eser İbn Mâlik'in Arap gramerine dair *Teshîlü'l-fevâ'id ve tek-milü'l-makâşid* adlı eserinin şerhidir. Kısa olmakla beraber ihtiva ettiği bol örnekler ve ihtilâflı konularda ortaya koyduğu çeşitli fikir ve görüşler bakımından benzerleri arasında özel bir yeri olan eser Muhammed Kâmil Berekât tarafından yayımlanmıştır (I-II, Dimaşk 1400-1402/1980-1982). 3. *el-Câmî'u'n-nefis 'alâ (fi) mezhebi'l-İmâm Muhammed b. İdrîs*. Şâfiî fikhına dair çok geniş bir çalışma olup altı ciltte sadece istincâ (istitâbe) bahsine kadar gelinmiş, fakat tamamlanamamıştır. Safedî bunun bir nüshasının kendinde olduğunu söyler (*el-Vâfi*, XVII, 254-255). 4. *Teysîrü'l-isti'dâd li-rütbeti'l-ictihâd (et-Te'sîs li-mezhebi İbn İdrîs)*. Bir önceki eserin dört ciltlik bir özeti olup müellif nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (DMBİ, IV, 321).

İbn Akil'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri şunlardır: *ez-Zeyl 'ale'l-Câmi'i'n-nefis* (*el-Vâfi*, XVII, 255); *el-Evhâmü'l-vâkı'atü li'n-Nevevî ve İbnî'r-Rif'a ve gayrihimâ* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 203); *Fetâvâ İbn 'Akil* (a.g.e., II, 1219; *İzâhu'l-meknûn*, II, 155); *Muhtaşaru'ş-Şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'i* (Gazzâlî'nin Şâfiî fikhına dair *el-Vecîz* adlı eserine Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî tarafından yapılan şerhin [*Fethu'l-'Azîz 'alâ Kitâbi'l-Vecîz*] özetidir; bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2003); *ez-Zahîre fî tefsîri'l-Kur'ân* (müellifin tefsir sahasındaki ilmî gücünü gösteren bu iki ciltlik eser, Âl-i İmrân sûresinin so-

nuna veya Nisâ sûresinin ortalarına kadar gelmiştir; bk. a.g.e., I, 439); *el-İmlâ'ü'l-vecîz 'ale'l-Kitâbi'l-'Azîz* (önceki eserin özettir; bk. İbn Râfi', II, 328).

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 252-256; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 239-240; İbn Râfi', *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas – Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 326-328; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 428; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, II, 266-269; İbn Tağ-riberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 100-101; Sü-yûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 537; a.mlf., *Bug-yetü'l-vu'ât*, II, 47-48; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-mü-fessîrin*, I, 233-235; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sâ'ade*, II, 109; İbnü'l-Kâdî, *Dürrerü'l-hicâl*, III, 65-66; *Keşfü'z-zunûn*, I, 152, 203, 406, 439, 575; II, 1219, 2003; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 214-215; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâilî*, I, 386-387; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, III, 458; Serkîs, *Mu'cem*, I, 187-188; Brockelmann, *GAL*, II, 88; *Suppl.*, II, 104; *İzâhu'l-meknûn*, I, 342; II, 155; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 151; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 803-806; Ma'a'l-Mektebe, s. 289-290; Abdülhâdî el-Fazlî, *Fihristü'l-kütübî'n-naḥviyyeti'l-maṭbû'a*, Zerkâ 1407/1986, s. 113-114; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uyûnü'l-mû'el-lefât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1992, I, 278-279; Ebû'l-Fütûh Şeref, *"Hâve tahkiki Şerhi't-Teshîl li'bn 'Akil"*, *ed-Âdab*, VII/2, Riyad 1981, s. 150-169; Muhammed Emîre Ali, *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*, *ME*, LV/4 (1982), s. 370-373; Nebhân Yâsin, *"Rû'ye nakdiyye fî Şerhi İbn 'Akil 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik"*, *Mecelletü Âdâbi'l-Müstansiriyye*, sy. 26, Bağdat 1995, s. 98-143; J. Schacht, *"İbn 'Akil"*, *EP* (İng.), III, 698-699; Rıza Enzâbî Nejad – Muhammed Mehdi Müezzîn Câmî, *"İbn 'Akil"*, *DMBİ*, IV, 320-322.

MEHMET SAMİ BENLİ

İBN AKİL, Ebû'l-Vefâ

(أبو الوفاء ابن عقيل)

Ebû'l-Vefâ Alî b. Akil
b. Muhammed b. Akil el-Bağdâdî
(ö. 513/1119)

Usul ilimlerine dair
çalışmalarıyla tanınan
ve Selefiyye içinde akılcılığın
kapısını aralayan
Hanbelî âlimi.

431 (1040) yılında Bağdat'ta doğdu. Ailesinin hem baba hem de anne tarafından Hanefî mezhebine mensup olduğu tahmin edilmektedir. On yanında iken Kur'an'ı ezberledi. Kendisinin anlatığına göre pek azı Hanbelî olan yirmi üç hoca-dan başta Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf olmak üzere hemen hemen bütün İslâmî ilimlere dair dersler aldı. Arap dili ve edebiyatını Ebû'l-Kâsım İbn Berhân'dan, kıraat ilmini İbn Seytâ, fıkıhî Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, kelâm ilmini İbnü'l-Velîd ve İbnü't-Teb-bân, tasavvufu Ebû Mansûr el-Attâr'dan